
Vlado
ŠAKIĆ

SOCIJALNA
PRAVEDNOST I
PRIVATIZACIJA U
HRVATSKOJ
– SOCIOPSIHOLOŠKI
POGLED

S razvojem društvenih i humanističkih znanosti u dvadesetom stoljeću, socijalni i etički problemi ulaze u središte zanimanja više pozitivnih znanstvenih disciplina, a posebno sociologije i socijalne psihologije. U početku su to uglavnom bile logičke analize koje su kategoriju pravednosti, kao opću oznaku svih etičkih fenomena u društvu, promatrale u odnosu na religijske, političke, pravne i druge socijalne kategorije. Pri tome se posebna pozornost posvećivala odnosima vodstva i sljedbenika u političkim, pravnim religijskim, gospodarskim i drugim područjima, vezano uz pokušaj definiranja moralnog ideala kao kriterija za određivanje njihovih prava i ovlasti u posjedovanju socijalne moći i resursa. Takvoj analizi u ovom su stoljeću u okviru sociologije podvrgavani različiti sustavi upravljanja i ideologije te uspoređivana pojedina politička uređenja u različitim državama.

U takvom kontekstu interes socijalnih psihologa, za razliku od ostalih, nije primarno usmjeren na istraživanje ideologijskih i institucijskih, već individualnih i interakcijskih kriterija i indikatora "socijalne pravednosti". Takav interes proizlazi iz temeljnih znanstvenih orijentacija socijalne psihologije prema istraživanju socijalnih kategorija kao što su socijalni stavovi i mišljenja, sustavi vrednota, socijalna spoznaja i ponašanje, emocije itd., i njihove povezanosti s određenim socijalnim kategorijama među koje se ubraja i socijalna pravednost. To znači da su istraživanja u socijalnoj psihologiji primjenjiva za opću analizu fenomena socijalne pravednosti. Štoviše, moglo bi se tvrditi, na temelju postignuća socijalne psihologije u tom smislu, da su postala njezinom nezaobilaznom sastavnicom. Tako u analizi odnosa socijalne pravednosti i socijalnih pokreta Tyler i Smith (1998) navode mnogobrojna istraživanja u socijalnoj psihologiji koja su se bavila interakcijama socijalne pravednosti s pojedinim sociopsihološkim karakteristikama pojedinaca. Njihov opći zaključak je da su naše prosudbe o tome što je "pravedno", "pošteno", "zaslu-

ženo” zapravo središnje socijalne prosudbe koje bitno utječu na ljudske osjećaje, stavove i ponašanja u međuljudskim interakcijama. Kao potkrepu ove tvrdnje autori navode mnoga istraživanja od kojih nam se čini korisnim spomenuti otkrića povezanosti percepcije pravednosti s emocijom bijesa (Montada and Schneider, 1989, in Tyler and Smith, 1998), emocijom zavisti (Smith et al., 1994, in Tyler and Smith, 1998), psihičkom depresijom (Walker and Mann, 1987, in Tyler and Smith, 1998) i samoprocjenom. Druga istraživanja upućuju na povezanost socijalne pravednosti s međuljudskom percepcijom, političkim stavovima te predrasudama prema pojedinim skupinama ljudi (Tyler i Smith, 1998). Na ponašajnom planu te povezanosti s pozitivnom percepcijom pravednosti manifestiraju se u naglašenoj međuljudskoj i međugrupnoj solidarnosti i sklonosti pomaganju te prihvaćanju “trećeg mišljenja” u rješavanju socijalnih konflikata. Socijalna nepravda ili izostanak pravednosti manifestira se na individualnom planu u pojavama sabotaza i krađa, a na kolektivnom planu u socijalnim protestima i pobunama (Tyler and Smith, 1998).

Percepcija pravednosti u sociopsihološkim teorijama najčešće se promatra u kontekstu pravedne raspodjele resursa, priznanja, konzumentskih dobara itd. U tom kontekstu Deutsch and Shichman (1986) analizirali su po kojim se pravilima obavljala raspodjela unutar dosada najpoznatijih političkih ideologija. U njihovoj analizi navodi se pet načela raspodjele:

1. Načelo koje se temelji na potrebama (svakome prema njegovim potrebama) poznato je kao utopijska ideja pravedne raspodjele kreirana od komunističkih teoretičara. To načelo odnosilo se primarno na raspodjelu dobara i sredstava nužnih za preživljavanje: hrane, smještaja, medicinske skrbi i roditeljskih potreba vezanih uz odgoj djece.

2. Načelo koje se temelji na jednakosti (svakome jednak udjel), postignuće je građanske demokracije i branjeno je od teoretičara demokracije. To načelo ponekad naglašava “načelo jednake šanse” kao temelj pravedne raspodjele, a ponekad “načelo jednakosti u posljedicama” (svatko bi trebao imati ono što mu je nužno u tolikoj mjeri da se mogu prevladati sve teškoće koje sprečavaju jednaku raspodjelu posljedica). Na to se načelo pretežito poziva kad se raspravlja o slobodama i pravima u političkim i društvenim (posebno socijalizacijsko-odgojnim) okružjima, a često se očekuje u zajednicama u kojima se odnosi temelje na solidarnosti članova.

3. Načelo koje se temelji na sudjelovanju i prinosu (“svakome prema njegovu prinosu”) branjeno je od teoretičara meritokracije (vladavine zaslužnih), ali i od marksi-

sta (“svatko prema sposobnostima, svakome prema radu”), tijekom razdoblja socijalističke tranzicije od kapitalizma ka komunizmu. To načelo se primjenjuje posebno često u ekonomskom području kod dodjeljivanja časti, resursa i konzumentskih dobara.

4. Načelo koje se temelji na naporu (“svakome prema uloženom naporu ili podnesenoj žrtvi”) karakteristično je za puritansku etiku. Primjenjuje se uglavnom u socijalizacijskom i religijskom okružju za dodjelu pohvala i priznanja.

5. Načelo koje se temelji na opravdavanju vlastita interesa (“svakome ono što je legalno stekao”). Prema tom modelu, moć, javne i političke pozicije, tržišne vrijednosti i slično mogu se neograničeno iskoristiti za osobno stjecanje dobara i bogaćenje, ako način stjecanja nije nelegalan. To načelo temelj je ideologije kompeticije i sustava slobodnog poduzetništva, a najčešće se na njega poziva u političkom i ekonomskom okružju.

Postavlja se logično pitanje, u kontekstu predočenih načela kao rezultata empirijskih studija i analiza u socijalnoj psihologiji, koji čimbenici poglavito utječu na izbor načela u određenom vremenu i na određenom prostoru. Budući da se velik broj autora bavio takvim analizama, a one nisu najvažnije u ovom radu, čini se dovoljnim spomenuti tzv. grubu (crude) hipotezu (Deutsch, 1985, in Deutsch and Shichman, 1986). Ona se temelji na općoj spoznaji da je tipična posljedica bilo kojeg socijalnog odnosa tendencija da se taj odnos objasni. Prema toj hipotezi ekonomski orijentirane skupine težit će primjeni pravila koja se temelje na sudjelovanju i prinosu; skupine orijentirane prema solidarnosti članova težit će primjeni načela jednakosti; skupine orijentirane prema brizi za svoje članove težit će načelu koje se temelji na potrebama članova. Autor dalje analizira efekte i posljedice primjene pojedinog modela. Tako, npr., među tipične posljedice raspodjele kojoj teže ekonomsko orijentirane skupine ubraja: a) razvoj sustava vrednota koji uključuje neumjerenost, potrošački mentalitet i političku neutralnost s težnjom prema bogaćenju i kompeticiji; b) odnos prema čovjeku i svemu što je povezano s njim kao prema potrošnoj robi (uključujući rad, vrijeme, zemlju, kapital, osobe, socijalne odnose, ideje, umjetnost i razonodu); c) razvoj postupaka usporedbe koji se odnose na vrijednosti različitih količina i tipova potrošnih dobara, jer se na količini i tipovima posjedovanja provodi opće vrednovanje ljudi; d) težnja prema stalnoj ekonomskoj ekspanziji u prostoru, veličini i važnosti.

Valja napomenuti da se iz analiza i empirijskih provjera spomenutih načela može općenito zaključiti da će se

određeni socijalni odnosi i sustavi vrednota razviti ako se sustavno primjenjuje određeno načelo raspodjele, ali vrijedi i obrnuto pravilo. Ako, naime u nekoj društvenoj zajednici postoje već određeni socijalni odnosi i sustav vrednota, dominantno će načelo raspodjele postat ono koje je sukladno tako razvijenim odnosima i vrednotama.

Proces privatizacije u Hrvatskoj započeo je donošenjem Zakona o pretvorbi poduzeća u društvenom vlasništvu, usvojenom u travnju 1991. od Hrvatskog Državnog Sabora. Drugim riječima, proces privatizacije počeo je prije hrvatskog državnog osamostaljivanja. No, naslijedena kategorija "društvenog vlasništva", s razvijenim mehanizmom samoupravnog odlučivanja kao posebnosti u odnosu na ostale postsocijalističke zemlje, barem formalno, više nego drugdje, uvažavala je ideju socijalne pravde. To držimo važnim spomenuti zbog potkrepe tvrdnji da je privatizacija u Hrvatskoj s obzirom na vrijeme, prostor i aktere, proces s naglašenom socijalnom i etičkom dimenzijom te da, stoga, značenje učinaka i posljedica tih čimbenika privatizacije nikako ne može biti manje od značenja istih, proizašlih iz njegove političke i/ili ekonomske dimenzije. Stoga je važno, uz ekonomske učinke i posljedice privatizacije, istraživati i socijalne i etičke, a posebno one vezane uz kategoriju socijalne pravednosti.

Svrha istraživanja

Temeljna je svrha ovoga rada izvršiti analizu dosadašnjeg procesa hrvatske privatizacije kao svojevrsnog oblika raspodjele resursa i dobara u određenom vremenu i prostoru, u kontekstu predloženih teorija pravednosti. Posebna pozornost će se usmjeriti na analizu načela prema kojima je provedena raspodjela, percipiranih skupina koje su je provodile te percipiranih učinaka i posljedica. Empirijski temelj analize je socijalna percepcija procesa privatizacije od hrvatskih građana. Budući da je reprezentativni uzorak hrvatskih građana ujedno i reprezentant socijalne zajednice u kojoj je privatizacija provedena, njihovu percepciju načela, učinaka i posljedica raspodjele u procesu privatizacije držimo najvažnijim kriterijem za analizu socijalne pravednosti tog procesa.

Na operacionalnoj razini glavne problemske sklopove povezujemo s 2 osnovna cilja. Prvo, želimo ispitati mišljenja i stavove hrvatske javnosti o socijalnoj pravednosti, učincima i posljedicama privatizacije u Hrvatskoj i njihovu povezanost s nekim socioekonomskim karakteristikama i obaviještenosti ispitanika o privatizaciji. Drugo, na temelju mišljenja i stavova hrvatske javnosti o privatizaciji

pokušat ćemo procijeniti koja su načela primijenjena kod raspodjele i kakve su moguće socijalne posljedice primjene tih načela.

Metoda istraživanja

Opis glavnih skupina varijabla

Skupine relevantnih varijabla su sljedeće:

A) Mišljenja i stavovi hrvatske javnosti o socijalnoj pravednosti, učincima i posljedicama privatizacije. Tu skupinu čine varijable: opće zadovoljstvo privatizacijom, mišljenje o pravednim vlasnicima resursa i dobara, mišljenje o stvarnim vlasnicima resursa i dobara, mišljenje o pravednom načelu raspodjele, mišljenje o primijenjenom načelu raspodjele, mišljenje o dobitnicima ili gubitnicima u raspodjeli resursa i dobara, stavovi o poželjnim učincima privatizacije, stavovi o postignutim učincima privatizacije, stavovi o nekim općim učincima i posljedicama privatizacije.

B) Socioekonomski status ispitanika u širem smislu. Tu skupinu čine varijable:

Spol, dob, naobrazba, bračni status, radni status, mjesto življenja, mjesečna obiteljska zarada, procjena obiteljskog standarda u odnosu na prosjek, procjena obiteljskog standarda u odnosu na prijeratni, procjena obiteljskog standarda u sljedeće tri godine, pripadnost političkim strankama, vlasnički status u privatizaciji.

C) Obaviještenost o privatizaciji. Ovo nije skupina već jedna varijabla pod navedenim nazivom.

Istraživački instrument

Empirijski podaci koji se analiziraju u radu dobiveni su u okviru znanstvene teme *Društvene i psihosocijalne posljedice privatizacije*, na kojoj se radi u Institutu društvenih znanosti Ivo Pilar za Nacionalni znanstveni program (usp. istraživački izvještaj: Skupina autora (1998), *Privatizacija u očima hrvatske javnosti*, Hrvatski centar strategijskih istraživanja, Zagreb).

Prikupljanje podataka izvršeno je pomoću anketnog upitnika posebno konstruiranog za potrebe projekta. U upitniku dominiraju pitanja s više ponuđenih kvalitativnih kategorija i skale procjene Likertovog tipa.

Uzorak, tehnika i termin istraživanja

Istraživanje je provedeno na probabilističkom, višestapno stratificiranom uzorku punoljetnog pučanstva Hrvatske.

Za odabir takvog reprezentativnog uzorka rabljeni su popisi pučanstva Hrvatske od 1971. do 1991. Realizirani uzorak obuhvatio je 1001 ispitanika iz 81 naselja Hrvatske. Na razini države veličina realiziranog uzorka dopušta procjenu populacijskih parametara s teorijskom pogreškom koja ne prelazi 4,1 posto, uz stupanj rizika u zaključivanju manji od 1 posto.

Projektno istraživanje ostvareno je tehnikom usmene ankete, u razdoblju od 15. svibnja do 15. lipnja 1998. godine. Provela ga je skupina odgovarajuće educiranih i posebno instruiranih anketara. Radom anketara koordinirali su iskusni istraživači, a nakon završetka terenskog rada provedena je odgovarajuća kontrola.

Obrada rezultata

U statističkoj analizi rezultata rabljene su relativne frekvencije rezultata i kontingencijska analiza. Neparometrijski postupak rabljen je jer je veći broj pitanja komponiran od kvalitativnih kategorija koje ne dopuštaju uporabu parametrijskih postupaka. Zbog toga su povezanosti između pojedinih varijabla izražene koeficijentom kontingencije. Radi provjere središnjih trendova rabljena je i faktorska analiza unutar pojedinih promatranih varijabla. No, kako rezultati faktorske analize nisu bitno prinosili povećanju pouzdanosti analize, s obzirom na zadane probleme, u radu se ti rezultati ne navode.

Rezultati i rasprava

Relativne frekvencije rezultata

U tablicama 2-9 prikazane su relativne frekvencije u svim varijablama iz navedenih skupina varijabla. Međutim, prije analize tih rezultata koji se odnose na mišljenja i stavove ispitanika o privatizaciji te neka njihova obilježja, u tablici 1. navedene su relativne frekvencije rezultata koji se odnose na neke opće aspekte socijalne pravednosti. Ova bi analiza, naime, mogla pripomoći preciznijim odgovorima na prije postavljena pitanja.

Na temelju uvida u tablicu 1. može se zaključiti da hrvatske građane puno više karakteriziraju vrijednosne orijentacije usmjerene na međuljudsku solidarnost (kategorije 2 i 4), stjecanje bogatstva na temelju osobnog rada (kategorija 1 i 8) te briga za ugrožene skupine (kategorije 6 i 2), nego nelegalno bogaćenje (kategorije 3, 5 i 7), zavist zbog boljeg standarda drugih ljudi (kategorije 1 i 8) i varanje države neplaćanjem poreza (kategorija 3). Težeći, dakle, so-

Tablica 1.
Relativne frekvencije rezultata u varijabli
– Opći stavovi o nekim aspektima socijalne pravednosti

Varijabla	Kategorija	Odgovori	%
Opći stavovi o socijalnoj pravednosti	1. Pravedno je da neki imaju više novca ili bogatstva od drugih, ali samo ako svi imaju jednake mogućnosti za zarađivanje (n = 992)	Uopće se ne slažem	2.3
		Djelomično se ne slažem	2.0
		Niti se slažem niti ne slažem	11.9
		Djelomično se slažem	21.4
		Potpuno se slažem	61.5
	2. Svi ljudi trebaju dobiti što im treba, pa i uz raspodjelu novca onih koji ga imaju previše onima koji ga nemaju dovoljno (n = 990)	Uopće se ne slažem	15.1
		Djelomično se ne slažem	13.0
		Niti se slažem niti ne slažem	31.0
		Djelomično se slažem	20.5
		Potpuno se slažem	19.4
	3. Varanje na porezu može se opravdati (n = 994)	Uopće se ne slažem	58.4
		Djelomično se ne slažem	15.5
		Niti se slažem niti ne slažem	13.8
		Djelomično se slažem	5.8
		Potpuno se slažem	5.8
	4. Država svakome mora jamčiti minimalni životni standard (n = 994)	Uopće se ne slažem	0.9
		Djelomično se ne slažem	1.5
		Niti se slažem niti ne slažem	7.9
		Djelomično se slažem	14.1
		Potpuno se slažem	74.9
	5. Primanje mita ne može se opravdati (n = 992)	Uopće se ne slažem	17.2
		Djelomično se ne slažem	5.0
		Niti se slažem niti ne slažem	8.2
		Djelomično se slažem	8.7
		Potpuno se slažem	60.0
	6. Pravedno je ljudima s posebnim teškoćama (invalidi, kronični bolesnici i slični) dodatno pomagati, da i oni imaju jednake mogućnosti za uspjeh u životu (n = 994)	Uopće se ne slažem	0.1
		Djelomično se ne slažem	0.5
		Niti se slažem niti ne slažem	7.7
		Djelomično se slažem	16.3
		Potpuno se slažem	74.7
	7. Ljudi koji rade teške fizičke poslove trebali bi imati veće plaće od drugih (n = 995)	Uopće se ne slažem	6.1
		Djelomično se ne slažem	11.0
		Niti se slažem niti ne slažem	31.6
		Djelomično se slažem	21.8
		Potpuno se slažem	29.0
	8. Čista je sreća biti pametniji ili spretniji od drugih, pa zato takvi ljudi ne bi trebali imati veće plaće (n = 992)	Uopće se ne slažem	36.4
Djelomično se ne slažem		18.8	
Niti se slažem niti ne slažem		29.9	
Djelomično se slažem		6.5	
Potpuno se slažem		7.6	
9. Za zalaganje na poslu poticajne su samo velike razlike u plaći (n = 986)	Uopće se ne slažem	10.1	
	Djelomično se ne slažem	10.4	
	Niti se slažem niti ne slažem	32.5	
	Djelomično se slažem	23.9	
	Potpuno se slažem	21.7	

Tablica I.
(nastavak)

Varijabla	Kategorija	Odgovori	%
Opći stavovi o socijalnoj pravednosti	10. Sasvim je u redu da poduzetnik ostvaruje dobru zaradu jer na kraju od toga svi imaju koristi (n = 990)	Uopće se ne slažem	4.4
		Djelomično se ne slažem	9.4
		Niti se slažem niti ne slažem	28.8
		Djelomično se slažem	21.2
		Potpuno se slažem	35.2
	11. Zakone valja zaobići kada je to u našem interesu (n = 996)	Uopće se ne slažem	54.6
		Djelomično se ne slažem	17.2
		Niti se slažem niti ne slažem	16.6
		Djelomično se slažem	4.6
		Potpuno se slažem	6.5
	12. Ljudi neće prihvatiti dodatnu odgovornost na poslu ako za to ne budu posebno plaćeni (n = 989)	Uopće se ne slažem	4.1
		Djelomično se ne slažem	7.6
		Niti se slažem niti ne slažem	21.4
		Djelomično se slažem	24.1
		Potpuno se slažem	41.7
	13. Svatko ima pravo zadržati ono što je stekao, iako će zbog toga neki ljudi biti bogatiji od drugih (n = 993)	Uopće se ne slažem	4.1
Djelomično se ne slažem		4.9	
Niti se slažem niti ne slažem		17.7	
Djelomično se slažem		20.9	
Potpuno se slažem		51.6	
14. Svatko ima pravo prenijeti svoje bogatstvo na vlastitu djecu, makar zbog toga sva djeca neće ravnopravno krenuti u život (n = 993)	Uopće se ne slažem	1.8	
	Djelomično se ne slažem	2.5	
	Niti se slažem niti ne slažem	15.4	
	Djelomično se slažem	18.5	
	Potpuno se slažem	61.0	

lidarnosti u odnosima, načelu jednake šanse u radu i raspodjeli te brizi za sve članove može se utemeljeno zaključiti da hrvatska javnost, u kontekstu predočenih načela raspodjele, najviše podupire načelo koje se temelji na jednakosti.

Mišljenja i stavovi hrvatske javnosti o socijalnoj pravednosti, učincima i posljedicama privatizacije

U tablicama 3, 4, 5 i 6 navedene su relativne frekvencije odgovora hrvatskih građana na upite vezane uz njihov doživljaj socijalne pravednosti privatizacije te mišljenja i stavovi o njezinim učincima i posljedicama. Kako je razvidno iz predočenih rezultata, većina hrvatskih građana izrazila je opće nezadovoljstvo načinom raspodjele dobara i resursa u dosadašnjem tijeku privatizacije. Iz njihovih mišljenja o pravednim vlasnicima i načelu raspodjele te usporedbe s mišljenjima o stvarnim vlasnicima i primijenjenom načelu (tablica 2) može se zaključiti zbog čega su izrazili nezadovoljstvo privatizacijom. Naime, po njihovu mišljenju, trebalo je primijeniti načelo raspodjele prema

kojem bi resursi i dobra prodajom i/ili dodjelom postali vlasništvo svih radnika privatiziranih poduzeća i ostalih građana Hrvatske. Drugim riječima, hrvatski građani na konkretna pitanja o raspodjeli odgovaraju sukladno svojem općem stavu o socijalnoj pravednosti (tablica 1), to jest izražavaju mišljenje da se privatizacija trebala obaviti sukladno načelu jednakosti i jednake šanse. Umjesto toga, iz odgovora na pitanje o stvarnim vlasnicima i primijenjenom načelu može se zaključiti da oni kao stvarne vlasnike percipiraju pripadnike političke i upravljačke strukture u državi i domaće banke, a da je, kao načelo raspodjele, uglavnom primjenjivana prodaja uz popuste pri čemu su kao najzastupljenije strukture percipirani zaposleni radnici na jednoj, a direktori poduzeća i država na drugoj strani, uz veliki postotak izbjegavanja odgovora.

Varijable	Obilježje	%
Opće zadovoljstvo privatizacijom (n = 1000)	Potpuno zadovoljstvo	1.4
	Djelomično zadovoljstvo	16.9
	Djelomično nezadovoljstvo	21.6
	Potpuno nezadovoljstvo	46.8
Mišljenje o pravednim vlasnicima (n = 1001)	Ne mogu ocijeniti	13.3
	Samo radnici privatiziranih poduzeća	50.0
	Samo direktori privatiziranih poduzeća	1.7
	Svi građani Hrvatske	25.9
	Država i različiti državni fondovi	4.7
Mišljenje o stvarnim vlasnicima s obzirom na prethodni status (n = 1001)	Netko drugi	3.5
	Ne mogu ocijeniti	14.2
	1. Ugostitelji, obrtnici, sitni poduzetnici	0.4
	2. Radnici, službenici, seljaci, poljoprivrednici	0.6
	3. Direktori društvenih poduzeća	7.1
	4. Stručnjaci	2.7
	5. Dužnosnici u upravi	6.9
	6. Dužnosnici u političkim strankama	41.5
	7. Domaće banke	20.5
8. Netko drugi	6.6	
Mišljenje o pravednom modelu privatizacije (n = 998)	9. Ne mogu ocijeniti	13.8
	Besplatna podjela svim građanima	23.0
	Prodaja domaćim ulagačima	16.8
	Prodaja stranim ulagačima i slično	4.8
	Kombinacija prodaje i podjele	38.9
Mišljenje o stvarno primijenjenom modelu privatizacije (n = 998)	Ne mogu ocijeniti	16.4
	Podjela dionica zaposlenicima	5.2
	Prodaja dionica zaposlenicima	10.9
	Prodaja zaposlenicima uz značajan popust	18.3
	Prodaja vanjskim ulagačima ili slično	5.7
	Prodaja dionica direktorima uz značajne popuste	27.6
	Pretvaranje dionica poduzeća u državno vlasništvo radi kasnije privatizacije	9.4
Ne mogu ocijeniti	22.7	

Tablica 2.

Relativne frekvencije rezultata u skupini varijabla "Mišljenja i stavovi hrvatske javnosti o socijalnoj pravednosti, učincima i posljedicama privatizacije"

Kako bi se na pitanje percepcije hrvatskih građana o primijenjenom načelu raspodjele odgovorilo preciznije, dovoljno je izvršiti jednostavan uvid u tablicu 3 iz koje slijedi da hrvatski građani kao najveće dobitnike u procesu privatizacije percipiraju političare, bez obzira na stranačku pripadnost, u vladajućoj stranci percipiraju i članove stranke, upravljačko-birokratsku strukturu u državi i menadžere. Kao najveće gubitnike percipiraju poljoprivrednike i seljake, radnike privatiziranih poduzeća i zaposlene u državnim i javnim poduzećima, stručnjake te znanstvene i kulturne djelatnike. Jasno se, iz ove analize, može zaključiti da, iako su u mišljenju o primijenjenom načelu istaknuli prodaju dionica uz popuste zaposlenicima, usporedbom s odgovorima iz tablice 3 proizlazi da s količinom takve raspodjele nisu ni približno zadovoljni, a raspodjelu navedenom establishmentu prema sličnim uvjetima drže vrlo prenaplašenom. Drugim riječima, u kontekstu predloženih načela raspodjele, percepcija raspodjele tijekom procesa privatizacije u Hrvatskoj, hrvatskim građanima, najbližija je načelu koje se temelji na sudjelovanju i prinosu (načelo “vladavine zaslužnih”).

Tablica 3.
Percepcija gubitnika i dobitnika
u procesu privatizacije

Varijabla	Kategorija	Odgovori	%
Gubitnici i dobitnici u procesu privatizacije	1. Poljoprivrednici/seljaci (n = 916)	Gubitnici	66.9
		Ni gubitnici ni dobitnici	23.5
		Dobitnici	1.1
	2. Članovi vladajuće stranke (n = 9 15)	Gubitnici	1.1
		Ni gubitnici ni dobitnici	9.1
		Dobitnici	81.2
	3. Radnici privatiziranih poduzeća (n = 917)	Gubitnici	56.8
		Ni gubitnici ni dobitnici	23.2
		Dobitnici	11.6
	4. Radnici zaposleni u državnim/ javnim poduzećima (n = 915)	Gubitnici	30.7
		Ni gubitnici ni dobitnici	47.1
		Dobitnici	13.7
	5. Političari bez obzira na stranačku pripadnost (n = 915)	Gubitnici	1.5
		Ni gubitnici ni dobitnici	16.4
		Dobitnici	73.5
	6. Menadžeri privatiziranih poduzeća (n = 914)	Gubitnici	1.2
		Ni gubitnici ni dobitnici	10.4
		Dobitnici	79.7
	7. Službenici i funkcionari u državnoj upravi (n = 913)	Gubitnici	4.0
		Ni gubitnici ni dobitnici	26.9
		Dobitnici	60.3
	8. Menadžeri državnih/javnih poduzeća (n = 906)	Gubitnici	2.7
		Ni gubitnici ni dobitnici	17.6
		Dobitnici	70.2

Tablica 3.
(nastavak)

Varijabla	Kategorija	Odgovori	%
Gubitnici i dobitnici u procesu privatizacije	9. Obrtnici i sitni poduzetnici (n = 905)	Gubitnici	23.3
		Ni gubitnici ni dobitnici	41.7
		Dobitnici	25.5
	10. Znanstveni, kulturni radnici i stručnjaci (n = 909)	Gubitnici	44.1
		Ni gubitnici ni dobitnici	38.5
		Dobitnici	8.3
	11. Hrvati povratnici (n = 912)	Gubitnici	15.6
		Ni gubitnici ni dobitnici	37.8
		Dobitnici	37.8
	12. Novi hrvatski poduzetnici (n = 896)	Gubitnici	5.6
		Ni gubitnici ni dobitnici	20.8
		Dobitnici	63.1

U tablicama 4 i 5 prikazane su relativne frekvencije rezultata o poželjnim, odnosno postignutim učincima privatizacije. Budući da su pitanja u oba slučaja identična, radi jasnijeg uvida u rezultate razmotrimo šest najpoželjnijih i šest najnepoželjnijih učinaka te ih usporedimo sa šest učinaka koji su percipirani kao najviše i šest kao najmanje ostvarenih. U kategoriju šest najpoželjnijih učinaka privatizacije ubrajaju se, sukladno relativnim frekvencijama, očuvanje radnih mjesta, blagostanje zaposlenih, pravedna raspodjela bogatstva na one koji su ga stvarali, dobivanje sredstava za zapošljavanje, dolazak sposobnih ljudi na ključna mjesta u poduzećima i povećanje poslovne učinkovitosti poduzeća. U kategoriju šest najnepoželjnijih učinaka ubrajaju se: popuna državnog proračuna, porast broja dioničara među građanima, ulaganje stranog kapitala u naša poduzeća, postizanje što boljeg vlasničkog položaja u društvu, bogaćenje malog broja ljudi bez suvišnog rada i razvoj kapitalizma bez upletanja stranog kapitala (tablica 4). Zanimljivo je da je svih šest najpoželjnijih ciljeva percipirano kao šest onih koji su najmanje ostvareni, a u kategoriji najviše ostvarenih nalaze se četiri od šest najnepoželjnijih učinaka privatizacije (popuna državnog proračuna, ulaganje stranog kapitala u naša poduzeća, postizanje što boljeg vlasničkog položaja u društvu, bogaćenje malog broja ljudi bez suvišnog rada). Peti i šesti najviše ostvareni učinci, prema mišljenju većine hrvatskih građana, su dobivanje sredstava za obnovu razorenih područja i razvoj političkih sloboda svih građana (tablica 5).

Tablica 4.
Percepcija poželjnih učinaka
privatizacije

Varijabla	Kategorija	Odgovori	%
Mišljenje o poželjnim učincima privatizacije	1. Očuvanje radnih mjesta (n = 995)	Malo važno	2.9
		Važno	17.9
		Vrlo važno	78.6
	2. Određenje vlasnika radi boljeg upravljanja poduzećem (n = 968)	Malo važno	5.4
		Važno	38.7
		Vrlo važno	52.6
	3. Popuna državnog proračuna (n = 968)	Malo važno	21.2
		Važno	47.7
		Vrlo važno	27.9
	4. Blagostanje zaposlenih (n = 993)	Malo važno	2.3
		Važno	26.8
		Vrlo važno	70.1
	5. Pravedna raspodjela bogatstva na one koji su ga stvarali (n = 989)	Malo važno	3.3
		Važno	26.2
		Vrlo važno	69.3
	6. Stjecanje zarade/profita (n = 982)	Malo važno	3.5
Važno		41.0	
Vrlo važno		53.6	
7. Razvoj tržišnog gospodarstva (n = 976)	Malo važno	2.7	
	Važno	41.5	
	Vrlo važno	53.3	
8. Razvoj malih i srednjih poduzeća (n = 967)	Malo važno	3.3	
	Važno	47.3	
	Vrlo važno	46.1	
9. Porast broja dioničara među običnim građanima (n = 969)	Malo važno	9.2	
	Važno	50.2	
	Vrlo važno	37.4	
10. Ulaganje stranog kapitala u naša poduzeća (n = 970)	Malo važno	13.9	
	Važno	52.4	
	Vrlo važno	30.6	
11. Dobivanje sredstava za obnovu razorenih područja (n = 985)	Malo važno	7.2	
	Važno	47.1	
	Vrlo važno	44.2	
12. Postizanje što boljeg vlasničkog položaja u društvu (n = 950)	Malo važno	13.3	
	Važno	54.3	
	Vrlo važno	27.3	
13. Dobivanje sredstava za zapošljavanje (n = 991)	Malo važno	5.2	
	Važno	29.9	
	Vrlo važno	63.9	
14. Veća neovisnost poduzeća o državnoj administraciji (n = 955)	Malo važno	5.9	
	Važno	45.8	
	Vrlo važno	43.8	
15. Bogaćenje malog broja ljudi bez suvišnog rada (n = 977)	Malo važno	75.4	
	Važno	15.7	
	Vrlo važno	6.5	
16. Dolazak sposobnih ljudi na ključna mjesta u poduzećima (n = 987)	Malo važno	3.4	
	Važno	32.2	
	Vrlo važno	63.0	

Varijabla	Kategorija	Odgovori	%
Mišljenje o poželjnim učincima privatizacije	17. Razvoj političkih sloboda svih građana u zemlji (n = 972)	Malo važno	8.8
		Važno	36.7
		Vrlo važno	51.6
	18. Razvoj kapitalizma bez uplitanja stranog kapitala (n = 958)	Malo važno	19.8
		Važno	52.0
		Vrlo važno	23.9
	19. Povećanje poslovne učinkovitosti poduzeća (n = 983)	Malo važno	1.2
		Važno	31.6
		Vrlo važno	65.4

Tablica 4.
(nastavak)

Varijabla	Kategorija	Odgovori	%
Mišljenje o ostvarenim učincima privatizacije	1. Očuvanje radnih mjesta (n = 989)	Nije ostvareno	47.3
		Djelomično ostvareno	48.3
		Potpuno ostvareno	3,3
	2. Određenje vlasnika radi boljeg upravljanja poduzećem (n = 962)	Nije ostvareno	25.4
		Djelomično ostvareno	59.1
		Potpuno ostvareno	11.6
	3. Popuna državnog proračuna (n = 955)	Nije ostvareno	10.9
		Djelomično ostvareno	46.6
		Potpuno ostvareno	38.0
	4. Blagostanje zaposlenih (n = 985)	Nije ostvareno	56.9
		Djelomično ostvareno	38.4
		Potpuno ostvareno	3.1
	5. Pravedna raspodjela bogatstva na one koji su ga stvarali (n = 988)	Nije ostvareno	58.5
		Djelomično ostvareno	37.3
		Potpuno ostvareno	2.9
	6. Stjecanje zarade/profita (n = 966)	Nije ostvareno	18.9
		Djelomično ostvareno	55.1
		Potpuno ostvareno	22.5
	7. Razvoj tržišnog gospodarstva kao u zapadnim zemljama (n = 975)	Nije ostvareno	31.2
		Djelomično ostvareno	58.4
		Potpuno ostvareno	7.8
	8. Razvoj malih i srednjih poduzeća (n = 971)	Nije ostvareno	19.8
		Djelomično ostvareno	65.8
		Potpuno ostvareno	11.4
	9. Porast broja dioničara među običnim građanima (n = 958)	Nije ostvareno	17.2
		Djelomično ostvareno	61.6
		Potpuno ostvareno	16.9
	10. Ulaganje stranog kapitala u naša poduzeća (n = 960)	Nije ostvareno	14.6
		Djelomično ostvareno	69.4
		Potpuno ostvareno	11.9
	11. Dobivanje sredstava za obnovu razorenih područja (n = 968)	Nije ostvareno	14.8
		Djelomično ostvareno	65.2
		Potpuno ostvareno	16.7

Tablica 5.
Percepcija ostvarenih učinaka privatizacije

Tablica 5.
(nastavak)

Varijabla	Kategorija	Odgovori	%
Mišljenje o ostvarenim učincima privatizacije	12. Postizanje što boljeg vlasničkog položaja u društvu (n = 933)	Nije ostvareno	13.4
		Djelomično ostvareno	64.8
		Potpuno ostvareno	15.0
	13. Dobivanje sredstava za zapošljavanje (n = 979)	Nije ostvareno	42.4
		Djelomično ostvareno	50.3
		Potpuno ostvareno	5.1
	14. Veća neovisnost poduzeća o državnoj administraciji (n = 938)	Nije ostvareno	24.4
		Djelomično ostvareno	58.7
		Potpuno ostvareno	10.6
	15. Bogaćenje malog broja ljudi bez suvišnog rada (n = 974)	Nije ostvareno	4.1
		Djelomično ostvareno	16.9
		Potpuno ostvareno	76.3
	16. Dolazak sposobnih ljudi na ključna mjesta u poduzećima (n = 975)	Nije ostvareno	23.5
		Djelomično ostvareno	63.8
		Potpuno ostvareno	10.1
	17. Razvoj političkih sloboda svih građana u zemlji (n = 966)	Nije ostvareno	16.3
		Djelomično ostvareno	62.1
		Potpuno ostvareno	18.1
18. Razvoj kapitalizma bez upletanja stranog kapitala (n = 948)	Nije ostvareno	16.9	
	Djelomično ostvareno	69.0	
	Potpuno ostvareno	8.8	
19. Povećanje poslovne učinkovitosti poduzeća (n = 960)	Nije ostvareno	23.1	
	Djelomično ostvareno	63.4	
	Potpuno ostvareno	9.4	

Iz ove jednostavne analize sažeto se može zaključiti da je primijenjeno načelo raspodjele resursa i dobara tijekom procesa privatizacije u gotovo potpunoj suprotnosti s očekivanjima i željama većine hrvatskih građana. Drugim riječima, pri odabiru načela raspodjele hrvatski građani, a posebno radnici privatiziranih poduzeća, nisu tretirani kao pravedni partner zbog čega raspodjelu doživljavaju kao nepravednu. To zorno potvrđuju i rezultati iz tablice 6 koji se odnose na mišljenja javnosti o nekim općim učincima privatizacije nakon obavljene tzv. "kuponske privatizacije". Drugim riječima, kuponskom privatizacijom nije umanjena percepcija privatizacije kao nepravedne raspodjele resursa i dobara.

Tablica 6.
Percepcija općih učinaka
privatizacije

Varijabla	Kategorija	Odgovori	%
Mišljenje o nekim općim učincima privatizacije	1. Produbljivanje jaza između bogatih i siromašnih (n = 973)	Ne slažem se	14.5
		Niti se slažem niti ne slažem	17.5
		Slažem se	65.2
	2. Pozitivni učinci mogu se vidjeti tek u dužem razdoblju (n = 974)	Ne slažem se	12.2
		Niti se slažem niti ne slažem	19.0
		Slažem se	66.1
	3. Privatizacijom su se najviše okoristili ljudi iz stranke na vlasti (n = 977)	Ne slažem se	3.9
		Niti se slažem niti ne slažem	13.2
		Slažem se	80.5
	4. Razvila se domaća gospodarska i politička elita (n = 969)	Ne slažem se	34.1
		Niti se slažem niti ne slažem	30.5
		Slažem se	32.3
	5. Najviše su oštećeni radnici privatiziranih poduzeća (n = 976)	Ne slažem se	11.1
		Niti se slažem niti ne slažem	15.4
		Slažem se	71.0
	6. Povećana je poslovna uspješnost hrvatskih poduzeća (n = 976)	Ne slažem se	46.3
		Niti se slažem niti ne slažem	31.1
		Slažem se	20.2
7. U Hrvatskoj je nekoliko obitelji na sumnjiv način stvorilo "poslovna carstva" (n = 978)	Ne slažem se	2.3	
	Niti se slažem niti ne slažem	11.0	
	Slažem se	84.4	
8. Hrvatskoj je omogućen prelazak u moderno, tržišno i demokratsko društvo (n = 975)	Ne slažem se	45.0	
	Niti se slažem niti ne slažem	30.7	
	Slažem se	21.8	

Socioekonomski status u širem smislu

Relativne frekvencije u varijablama iz skupine socioekonomski status u širem smislu navedene su u tablicama 7 i 8.

Tablica 7.
Relativne frekvencije rezultata
u skupini varijabla
"Socioekonomski status
ispitanika u širem smislu"

Varijabla	Obilježje	%
Spol (n = 996)	Muško	47.2
	Žensko	52.3
Dob (n = 998)	Od 18-29 godina	20.6
	Od 30-39 godina	21.0
	Od 40-49 godina	20.5
	Od 50-59 godina	16.3
	Od 60 godina nadalje	21.4
Obrazovanje (n = 998)	1. Bez škole i nepotpuna osnovna škola	7.8
	2. Potpuna osnovna škola	11.1
	3. Zanatska srednja škola i četverogodišnja srednja škola	57.3
	4. Viša škola	13.1
	5. Fakultet, magisterij, doktorat	10.4
Bračni status (n = 992)	Neoženjen/neudata	20.1
	Oženjen/udata /izvanbračna zajednica	66.2
	Rastavljen/rastavljena	3.8
	Udovac/udovica	9.0
Radni status (n = 915)	Umirovljenik	25.4
	Kućanica	6.2
	Nezaposlen	11.5
	Poljoprivrednik	2.0
	Radnik	18.4
	Službenik	15.1
	Stručnjak	7.6
	Poslodavac	5.3
Ostalo	8.6	
Mjesto življenja (n = 999)	Selo	33.2
	Mjesto	25.4
	Manji grad	12.3
	Veći grad	29.0

Budući da je riječ o reprezentativnom uzorku, demografska obilježja odgovaraju demografskim obilježjima hrvatske punoljetne populacije (tablica 7). Što se tiče obiteljskog standarda iz tablice 8 može se uočiti da se mjesečna zarada, u većini, kreće u rasponu od 1000 do 6000 kuna, da većina svoj prihod procjenjuje nižim od prosjeka i nižim od prijeratnog, a u budućnosti očekuju da će biti isti ili se malo poboljšati. Većina ne pripada nijednoj stranci a postotak je onih koji pripadaju strankama na razini koja dopušta daljnju statističku obradu. Isto tako, postotak onih koji su izrazili da su u nekom obliku vlasničkog statusa stečenog privatizacijom na razini je koja dopušta daljnje statističke analize.

Varijable	Obilježje	%
Mjesečna obiteljska zarada (n = 779)	Do 1000 kuna	7.8
	Od 1001–2000 kuna	17.0
	Od 2001–4000 kuna	21.4
	Od 4001–6000 kuna	21.4
	Od 6001 kuna nadalje	10.6
Procjena obiteljskog standarda u odnosu na prosjek (n = 999)	Znatno niži od prosjeka	27.3
	Niži od prosjeka	23.0
	Prosječan	37.7
	Viši od prosjeka	9.1
	Znatno viši od prosjeka	2.8
Procjena obiteljskog standarda u odnosu na prijeratni (n = 1001)	Znatno niži od prijeratnog	37.6
	Niži od prijeratnog	24.8
	Isti (sličan)	21.1
	Viši od prijeratnog	9.0
	Znatno viši od prijeratnog	7.4
Procjena obiteljskog standarda u sljedeće tri godine (n = 1001)	Znatno će se pogoršati	10.6
	Malo će se pogoršati	15.5
	Ostat će isti	34.7
	Malo će se poboljšati	26.9
	Znatno će se poboljšati	12.2
Pripadnost udruzi (n = 812)	Sindikati	14.6
	Udruženje malih dioničara	4.1
	HUP i CROMA	0.8
	Nijedna udruga	61.6
Pripadnost političkoj stranci (n = 714)	HDZ	4.5
	Glavne oporbene stranke	1.9
	Neka druga stranka	3.3
	Nijedna stranka	61.6
Vlasnički status u poduzeću u kojem radi (n = 990)	Nije vlasnik dionica poduzeća u kojem radi	90.4
	Vlasnik dijela dionica poduzeća u kojem radi	4.5
Vlasnički status u drugim poduzećima (n = 990)	Nije vlasnik dionica drugog poduzeća	99.4
	Vlasnik dijela dionica drugog poduzeća	4.5
Tip vlasničke kontrole poduzeća (n = 980)	Nema dionica ni kontrole	71.1
	Ima manjinsku kontrolu kao pojedinac	4.7
	Ima manjinsku kontrolu preko udruge malih dioničara	2.9
	Ima većinsku ili potpunu kontrolu	2.4
	Ne može ocijeniti	16.8

Tablica 8.

Neka obilježja ispitanika prema širim socioekonomskim varijablama

Obaviještenost o privatizaciji

Uvid u tablicu 9 otkriva da većina hrvatskih građana o privatizaciji zna tek osnovne informacije a 20,6 posto ih ne zna ništa. Tek 19 posto je obaviješteno onako kako se očekuje da budu obaviješteni oni koji se žele uključiti u proces privatizacije.

Tablica 9.
 Raspodjela ispitanika prema obaviještenosti o privatizaciji

Varijabla	Obilježje	%
Obaviještenost o privatizaciji (n = 1001)	Ništa ne zna	20.6
	Zna osnovne informacije	60.4
	Dobro je obaviješten	14.8
	Vrlo dobro je obaviješten	4.2

Odnos između socioekonomskog statusa ispitanika u širem smislu i mišljenja i stavova o socijalnoj pravednosti privatizacije

U tablicama 10, 11, 12, 13 i 14 nalaze se koeficijenti kontingencije i mjere rizika koji se odnose na povezanost između varijabla iz skupine “socioekonomski status u širem smislu” i varijabla iz skupine “mišljenja i stavovi hrvatske javnosti o socijalnoj pravednosti, učincima i posljedicama privatizacije”.*

Tablica 10.
 Odnos između socioekonomskog statusa i općeg zadovoljstva privatizacijom, novim vlasnicima i pravednog načela

Mišljenja i stavovi		Socioekonomski status u širem smislu					
		Spol	Dob	Naobrazba	Bračni status	Radni status	Mjesto življenja
Opće zadovoljstvo privatizacijom	d.f.	4	16	16	12	28	12
	C	0.13	0.29	0.31	0.25	0.32	0.19
	P	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Mišljenje o pravednim vlasnicima	d.f.	5	20	20	15	35	15
	C	0.17	0.27	0.36	0.27	0.36	0.20
	P	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Mišljenje o stvarnim vlasnicima	d.f.	7	28	28	21	49	21
	C	0,07	0.19	0.22	0.14	0.24	0.18
	P	n.s.	n.s.	0.04	n.s.	0.44	n.s.
Mišljenje o pravednom načelu privatizacije	d.f.	4	16	16	12	28	12
	C	0.16	0.29	0.37	0.24	0.31	0.20
	P	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Mišljenje o primijenjenom načelu privatizacije	d.f.	6	24	24	18	42	18
	C	0.14	0.33	0.38	0.25	0.34	0.23
	P	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00

Socioekonomski status u širem smislu									
Mišljenja i stavovi		Mjesečna obiteljska zarada	Procjena obiteljskog prihoda u odnosu na prosjek	Procjena obiteljskog prihoda u odnosu na prijeratni	Procjena obiteljskog prihoda u sljedeće tri godine	Stranka	Dionice poduzeća u kojem radi	Dionice nekih drugog poduzeća	Tip vlasničke kontrolne
Opće zadovoljstvo privatizacijom	d.f. C P	16 0.30 0.00	16 0.22 0.00	16 0.25 0.00	16 0.24 0.00	4 0.22 0.00	16 0.11 0.01	0.10 0.05	0.24 0.00
Mišljenje o pravednim vlasnicima	d.f. C P	20 0.27 0.00	20 0.24 0.00	20 0.14 n.s.	20 0.20 0.00	5 0.16 n.s.	20 0.13 0.00	0.09 n.s.	0.23 0.00
Mišljenje o stvarnim vlasnicima	d.f. C P	28 0.21 n.s.	28 0.19 n.s.	28 0.20 n.s.	28 0.20 n.s.	7 0.22 n.s.	28 0.14 0.02	0.05 n.s.	0.18 n.s.
Mišljenje o pravednom načelu privatizacije	d.f. C P	16 0.30 0.00	16 0.21 0.00	16 0.17 0.02	16 0.16 0.05	4 0.15 n.s.	16 0.10 0.04	0.11 0.02	0.22 0.00
Mišljenje o primijenjenom načelu privatizacije	d.f. C P	24 0.35 0.00	24 0.25 0.00	24 0.21 0.01	24 0.20 0.01	6 0.25 0.00	24 0.13 0.00	0.14 0.00	0.27 0.00

Vlado Šakić
**Socijalna pravednost i
privatizacija u Hrvatskoj –
sociopsihološki pogled**

Tablica 11.

Odnos između
socioekonomskog statusa i
općeg zadovoljstva
privatizacijom, novim
vlasnicima i pravednog načela
privatizacije

Mišljenja i stavovi		Socioekonomski status u širem smislu					
Gubitnici i dobitnici u privatizaciji		Spol	Dob	Naobrazba	Bračni status	Radni status	Mjesto življenja
Poljoprivrednici i seljaci	d.f.	2	8	8	6	14	6
	C	0.04	0.10	0.13	0.09	0.16	0.14
	P	n.s.	n.s.	0.04	n.s.	n.s.	0.00
Članovi vladajuće stranke	d.f.	2	8	8	6	14	6
	C	0.07	0.20	0.24	0.23	0.18	0.14
	P	n.s.	0.00	0.00	0.00	0.01	0.00
Radnici privatiziranih poduzeća	d.f.	2	8	8	6	14	6
	C	0.08	0.11	0.19	0.13	0.20	0.11
	P	0.04	n.s.	0.00	n.s.	0.00	n.s.
Radnici zaposleni u državnim/javnim poduzećima	d.f.	2	8	8	6	14	6
	C	0.04	0.11	0.10	0.11	0.18	0.12
	P	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	0.01	0.03
Političari, bez obzira na stranačku pripadnost	d.f.	2	8	8	6	14	6
	C	0.03	0.13	0.15	0.12	0.19	0.10
	P	n.s.	n.s.	0.00	0.01	0.00	n.s.
Menadžeri privatiziranih poduzeća	d.f.	2	8	8	6	14	6
	C	0.04	0.18	0.19	0.18	0.23	0.10
	P	n.s.	0.00	0.00	0.00	0.00	n.s.
Službenici i funkcionari u državnoj upravi	d.f.	2	8	8	6	14	6
	C	0.12	0.10	0.11	0.12	0.15	0.08
	P	0.00	n.s.	n.s.	0.05	n.s.	n.s.
Menadžeri javnih/državnih poduzeća	d.f.	2	8	8	6	14	6
	C	0.11	0.13	0.14	0.18	0.16	0.08
	P	0.00	n.s.	0.02	0.00	n.s.	n.s.
Obrtnici i sitni poduzetnici	d.f.	2	8	8	6	14	6
	C	0.03	0.09	0.12	0.11	0.12	0.06
	P	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.
Znanstvenici, kulturni radnici i stručnjaci	d.f.	2	8	8	6	14	6
	C	0.02	0.10	0.21	0.14	0.28	0.18
	P	n.s.	n.s.	0.00	0.01	0.00	0.00
Hrvati povratnici	d.f.	2	8	8	6	14	6
	C	0.06	0.11	0.08	0.11	0.14	0.09
	P	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.
Novi hrvatski poduzetnici	d.f.	2	8	8	6	14	6
	C	0.06	0.18	0.15	0.18	0.18	0.16
	P	n.s.	0.00	0.00	0.00	0.01	0.00

Tablica 13.

Odnos između socioekonomskog statusa i percepcije privatizacijskih gubitnika i dobitnika

Vlado Šakić
**Socijalna pravednost i
 privatizacija u Hrvatskoj –
 sociopsihološki pogled**

Mišljenja i stavovi		Socioekonomski status u širem smislu			
Gubitnici i dobitnici u privatizaciji		Mjesečna obiteljska zarada	Procjena obiteljskog prihoda u odnosu na prosjek	Procjena obiteljskog prihoda u odnosu na prijeratni prosjek	Procjena obiteljskog prihoda u sljedeće tri godine
Poljoprivrednici i seljaci	d.f.	8	8	8	8
	C	0.15	0.14	0.18	0.10
	P	0.05	0.02	0.00	n.s.
Članovi vladajuće stranke	d.f.	8	8	8	8
	C	0.20	0.09	0.10	0.13
	P	0.00	n.s.	n.s.	0.04
Radnici privatiziranih poduzeća	d.f.	8	8	8	8
	C	0.14	0.12	0.12	0.08
	P	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.
Radnici zaposleni u državnim/javnim poduzećima	d.f.	8	8	8	8
	C	0.13	0.14	0.10	0.14
	P	n.s.	0.03	n.s.	0.01
Političari, bez obzira na stranačku pripadnost	d.f.	8	8	8	8
	C	0.20	0.10	0.10	0.06
	P	0.00	n.s.	n.s.	n.s.
Menadžeri privatiziranih poduzeća	d.f.	8	8	8	8
	C	0.20	0.14	0.11	0.08
	P	0.00	0.01	n.s.	n.s.
Službenici i funkcionari u državnoj upravi	d.f.	8	8	8	8
	C	0.11	0.07	0.10	0.09
	P	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.
Menadžeri javnih/državnih poduzeća	d.f.	8	8	8	8
	C	0.20	0.09	0.15	0.11
	P	0.00	n.s.	0.01	n.s.
Obrtnici i sitni poduzetnici	d.f.	8	8	8	8
	C	0.06	0.09	0.16	0.10
	P	n.s.	n.s.	0.01	n.s.
Znanstvenici, kulturni radnici i stručnjaci	d.f.	8	8	8	8
	C	0.16	0.16	0.13	0.06
	P	0.02	0.00	0.04	n.s.
Hrvati povratnici	d.f.	8	8	8	8
	C	0.10	0.10	0.10	0.13
	P	n.s.	n.s.	n.s.	0.04
Novi hrvatski poduzetnici	d.f.	8	8	8	8
	C	0.13	0.18	0.10	0.10
	P	n.s.	0.00	n.s.	n.s.

Tablica 14.
Odnos između stranačke
pripadnosti, tipa vlasničke
kontrole i percepcije
privatizacijskih gubitnika i
dobitnika

Mišljenja i stavovi		Pripadnost stranci	Tip vlasničke kontrole
Gubitnici i dobitnici u privatizaciji			
Poljoprivrednici/seljaci	d.f.	6	8
	C	0.14	0.07
	P	0.04	n.s.
Članovi vladajuće stranke	d.f.	6	8
	C	0.10	0.16
	P	n.s.	0.00
Radnici privatiziranih poduzeća	d.f.	6	8
	C	0.15	0.22
	P	0.02	0.00
Radnici zaposleni u državnim/javnim poduzećima	d.f.	6	8
	C	0.13	0.16
	P	n.s.	0.00
Političari, bez obzira na stranačku pripadnost	d.f.	6	8
	C	0.10	0.13
	P	n.s.	n.s.
Menadžeri privatiziranih poduzeća	d.f.	6	8
	C	0.11	0.20
	P	n.s.	0.00
Službenici i funkcionari u državnoj upravi	d.f.	6	8
	C	0.08	0.18
	P	n.s.	0.00
Menadžeri javnih/ državnih poduzeća	d.f.	6	8
	C	0.09	0.20
	P	n.s.	0.00
Obrtnici i sitni poduzetnici	d.f.	6	8
	C	0.14	0.13
	P	0.04	0.04
Znanstvenici, kulturni radnici i stručnjaci	d.f.	6	8
	C	0.14	0.12
	P	0.04	n.s.
Hrvati povratnici	d.f.	6	8
	C	0.10	0.09
	P	n.s.	n.s.
Novi hrvatski poduzetnici	d.f.	6	8
	C	0.10	0.16
	P	n.s.	0.00

Opći uvid u predočene tablice otkriva nam glavne trendove povezanosti između socioekonomskog statusa u širem smislu, hrvatskih građana, i njihovih stavova i mišljenja o socijalnoj pravednosti. No, prije zaključivanja o glavnim trendovima osvrnimo se na vrstu i jačinu povezanosti pojedinih varijabla koje opisuju mišljenja i stavove o socijalnoj pravednosti, s varijablama koje opisuju socioekonomski status u širem smislu.

1. Opće zadovoljstvo privatizacijom i mišljenje o primijenjenom načelu raspodjele resursa i dobara statistički je značajno povezano sa svim varijablama socioekonomskog statusa u širem smislu, a varijable – mišljenje o pravednom načelu i vlasnicima – nisu značajno povezane samo s dvije, odnosno jednom varijablom koje opisuju socioekonomski status. Jačina povezanosti kreće se od vrlo slabe do srednje jake. Drugim riječima, postoji jasno izražen trend povezanosti između četiri spomenute varijable i skupine varijabla socioekonomskog statusa, makar povezanost nije jaka na razini pojedinih varijabla. Od ostalih varijabla iz skupine mišljenja i stavova o socijalnoj pravednosti, vidljivo je da takav trend ne postoji u varijabli: mišljenje o stvarnim vlasnicima, a u varijabli: dobitnici – gubitnici u procesu privatizacije određeni slabi trendovi povezanosti uočavaju se samo u nekim kategorijama unutar varijable i varijabla socioekonomskog statusa (članovi vladajuće stranke, radnici privatiziranih, državnih i javnih poduzeća, političari bez obzira na stranačku pripadnost, menadžeri privatiziranih poduzeća, znanstveni i kulturni djelatnici, novi hrvatski poduzetnici). Ti trendovi uočavaju se posebno u povezanosti spomenutih kategorija s varijablama: naobrazba, bračni status, radni status, mjesečna zarada i tip vlasničke kontrole.

2. Varijable koje opisuju mišljenja i stavove o socijalnoj pravednosti privatizacije pokazuju sljedeće smjerove povezanosti s varijablama iz skupine socioekonomskog statusa u širem smislu:

Opće zadovoljstvo privatizacijom – Izražavaju ga više: muškarci od žena; stariji od mlađih, a najviše oni između 30 i 50 godina; naobraženiji od nenaobraženih s naglašenom pravilnošću smjera u odnosu na stupnjeve naobrazbe; poslodavci, stručnjaci, radnici i nezaposleni od kućanica i umirovljenika; rastavljeni i udovci od neoženjenih i oženjenih; stanovnici urbanijih od stanovnika ruralnijih sredina; oni s nižim prihodom od onih s višim prihodom, uz naglašenu pravilnost odnosa; oni sa znatno nižim ili znatno višim primanjima od prosjeka ili primanjima prije rata od onih čija su primanja u oba slučaja blizu prosjeka; pripadnici glavnih oporbenih stranaka (“šestorke”) od pripadnika HDZ-a i nestranački orijentiranih; mali dioničari od većinskih vlasnika i nevlasnika.

Mišljenje o pravednim vlasnicima – Uočavaju se smjerovi: muški više od žena percipiraju kao pravedne vlasnike radnike i sve građane; građani srednje dobi (40–50 godina) drže najpravednijim vlasnicima radnike privatiziranih poduzeća, a najmlađi (18–29 godina) potenciraju više sve građane ravnopravno od starijih populacija; najnaobraženiji sloj najskloniji je raspodjeli svim građanima, a s opa-

danjem stupnja naobrazbe pravednim vlasnicima više drže radnici privatiziranih poduzeća uz iznimku nepismenih koji ih najmanje drže pravednim vlasnicima; radnici i poslodavci više od ostalih pravednim vlasnicima drže radnike privatiziranih poduzeća, stručnjaci, službenici, nezaposleni i umirovljenici skloniji su svim građanima Hrvatske kao pravednim vlasnicima, a kućanice, umirovljenici i poljoprivrednici nisu skloni ocjenjivati ili kao pravedne vlasnike više od drugih percipiraju direktore privatiziranih poduzeća i državu; oženjeni i rastavljeni drže pravednim vlasnicima radnike privatiziranih poduzeća značajno više od neoženjenih i udovaca; stanovnici manjih gradova ističu radnike privatiziranih poduzeća, a stanovnici većih sve građane Hrvatske kao najpravednije vlasnike; građani s najvećim prihodima skloniji su svim građanima kao pravednijim vlasnicima od ostalih kategorija; stranačka pripadnost utječe značajnije samo na razliku u percepciji radnika privatiziranih poduzeća kao najpravednijih, pri čemu ih pripadnici HDZ-a drže pravednijim vlasnicima od "oporbone šestorke" i građana bez stranačke pripadnosti; većinski vlasnici percipiraju radnike privatiziranih poduzeća i državu kao pravednije vlasnike nego drugi građani s obzirom na tip vlasničke kontrole, a nevlasnici se ističu u percepciji radnika privatiziranih poduzeća kao pravednih i u izbjegavanju odgovora;

Mišljenje o pravednom načelu privatizacije - Uvid u smjerove povezanosti pokazuje: muškarci preferiraju više od žena podjelu dionica, a žene prodaju domaćim ulagačima; najstarija populacija (60 godina i više) i populacija srednje dobi (30-50 godina) sklonije su besplatnoj podjeli od ostalih dobnih skupina, a najmlađi preferiraju prodaju dionica domaćim ulagačima; kombinaciji prodaje i podjele kao najboljem načelu raspodjele teže naobraženiji, i to vrlo značajno u odnosu na manje naobražene, uz napomenu da su naobraženiji skloniji i procjenjivati; poljoprivrednici i stručnjaci više od ostalih radnih kategorija preferiraju besplatnu raspodjelu; radnici su od ostalih skloniji prodaji domaćim ulagačima, a poslodavci stručnjaci, službenici i nezaposleni skloniji su od ostalih kombinaciji prodaje i podjele; oženjeni i rastavljeni skloniji su besplatnoj podjeli od ostalih prema bračnom statusu kao kriteriju, a oženjeni s neoženjenim više su od ostalih i za kombinaciju podjele i prodaje ili prodaje domaćim ulagačima; urbaniji su skloniji besplatnoj podjeli ili kombinaciji prodaje i podjele, a manje za prodaju domaćim ulagačima, a manje urbani ističu se u izbjegavanju procjenjivanja; oni s manjim prihodima ističu se u odabiru načela besplatne podjele, a s visinom prihoda raste sklonost prema kombinaciji prodaje i podjele i prodaje domaćim ulagačima; nestranački orijenti-

rani i pripadnici stranaka izvan kruga HDZ-a i “oporbene šestorke”, preferiraju naglašenije podjelu dionica zaposlenima, a pripadnici “oporbene šestorke” i HDZ-a skloniji su od drugih načelu kombinacije prodaje i podjele; mali dioničari iz udruga skloniji su načelu besplatne podjele od drugih vlasnika prema tipu vlasništva i nevlasnicima, uz napomenu da su ovom načelu najneskloniji većinski vlasnici privatizirane imovine koji se ističu prema ostalima u odabiru načela prodaje domaćim ulagačima, a kombinaciju prodaje i podjele preferiraju više od drugih mali dioničari bez obzira na kategoriju.

Mišljenje o primijenjenom načelu privatizacije – Uočavaju se smjerovi: muškarci više od žena drže da je primijenjeno načelo besplatne podjele, a žene više od muškaraca ističu načelo prodaje domaćim zaposlenicima; najmlađi i najstariji skloniji su procjeni da je primijenjeno načelo prodaje zaposlenicima uz značajne popuste od građana srednje dobi (40–60 godina), a s dobi raste mišljenje o primjeni načela pretvaranja dionica u državno vlasništvo uz iznimku najstarije populacije; naobraženiji se od manje naobraženih osobito ističu u percepciji primjene načela prodaje direktorima uz značajne popuste, a od manje naobraženih u manjoj se mjeri ističu i u percepciji načela prodaje zaposlenicima uz značajni popust, pretvaranje dionica u državno vlasništvo radi kasnije privatizacije i prodaje stranim ulagačima; radnik i poslodavac ističu se u percepciji primjene načela prodaje dionica zaposlenicima, u kontekstu percepcije načela prodaje zaposlenicima uz značajan popust, a uz njih se ističe i službenik, dok načelo prodaje direktorima uz značajne popuste percipiraju više od ostalih poljoprivrednici, stručnjaci, poslodavci, radnici i službenici; oženjeni i neoženjeni skloniji su od ostalih procjeni da su primijenjena načela prodaje zaposlenicima bez ili uz značajan popust, rastavljeni se ističu od ostalih u percepciji načela podjele zaposlenicima, prodaje direktorima uz popust i pretvaranja dionica u državno vlasništvo, a najskloniji su bili i procjenjivanju primijenjenog modela; urbaniji su skloniji percepciji primijenjenih načela koja se odnose na prodaju zaposlenicima i direktorima uz značajne popuste te pretvaranje dionica u državno vlasništvo; građani s većim prihodima skloniji su procjeni primjene načela prodaje direktorima i zaposlenicima uz popust te pretvaranje dionica u državno vlasništvo; članovi HDZ-a i nestranački orijentirani skloniji su od ostalih procjeni da je primijenjeno načelo prodaje dionica zaposlenima, a članovi “oporbene šestorke” skloniji su od ostalih percipirati kao primijenjena načela prodaju vanjskim ulagačima i prodaju direktorima uz značajne popuste; međutim HDZ više od svih ostalih percipira načelo pretvaranja dionica u

državno vlasništvo; mali dioničari u udrugama ističu se u procjeni primjene načela podjele dionica zaposlenicima i pretvaranja dionica u državno vlasništvo, a uz druge male dioničare i većinske vlasnike u primjeni načela prodaje zaposlenicima uz popust.

Mišljenje o dobitnicima i gubitnicima u privatizaciji – Uočavaju se sljedeći smjerovi: muškarci su nešto skloniji od žena percepciji službenika i dužnosnika u upravi i menadžera javnih poduzeća kao dobitnika, a u ostalim se kategorijama na razlikuju u percepciji; građani u dobi od 18–39 godina skloniji su percepciji članova vladajuće stranke kao dobitnika od onih u dobi od 40–59 godina, najstarija populacija značajno je nesklonija takvoj ocjeni od obje skupine, a značajno je nesklonija od svih dobnih skupina i u ocjeni da su dobitnici menadžeri javnih poduzeća i novi hrvatski poduzetnici. Naobraženiji su od nenaobraženih značajno skloniji percepciji da su dobitnici članovi vladajuće stranke, političari bez obzira na stranačku pripadnost, menadžeri privatiziranih i javnih poduzeća i novi hrvatski poduzetnici te su istodobno značajno skloniji percepciji radnika privatiziranih poduzeća, stručnjaka i znanstvenih i kulturnih djelatnika kao najvećih gubitnika u procesu privatizacije; udovci/ice su značajno skloniji od drugih kategorija bračnog statusa percepciji članova vladajuće stranke i političara bez obzira na stranačku pripadnost, menadžera javnih i privatiziranih poduzeća, državnih službenika i novih poduzetnika kao dobitnika, a stručnjaka, znanstvenih i kulturnih djelatnika kao gubitnika u procesu privatizacije; nezaposleni, radnici, službenici, stručnjaci i poslodavci skloniji su od ostalih kategorija s obzirom na radni status percepciji članova vladajuće stranke, političara bez obzira na stranačku pripadnost, menadžera privatiziranih poduzeća i novih hrvatskih poduzetnika kao dobitnika, a stručnjaka, znanstvenih i kulturnih djelatnika kao gubitnika u procesu privatizacije, dok su kućanice značajno nesklonije od svih drugih percepciji radnika privatiziranih i javnih poduzeća kao gubitnika u procesu privatizacije; građani iz ruralnijih sredina skloniji su ocjeni da su najveći gubitnici u procesu privatizacije poljoprivrednici i seljaci, građani ruralnijih sredina skloniji su percipirati radnike, stručnjake, znanstvene i kulturne djelatnike kao najveće gubitnike, a članove vladajuće stranke skloniji su od ostalih percipirati kao dobitnike građani velikih gradova i mjesta od građana sela i manjih gradova; građani s većim prihodima, pri čemu prednjači kategorija 2000–4000 kuna, skloniji su percepciji članova vladajuće stranke, političara bez obzira na stranačku pripadnost, menadžera privatiziranih i javnih poduzeća kao dobitnika, a stručnjaka, znan-

stvenih i kulturnih radnika kao gubitnika u procesu privatizacije; građani kojima je mjesečni prihod niži od prijeratnog i oni kojima je znatno viši skloniji su percepciji poljoprivrednika, seljaka, obrtnika, stručnjaka, znanstvenih i kulturnih radnika kao gubitnika u procesu privatizacije od građana kojima je mjesečni prihod isti ili viši od prijeratnog prosjeka; članovi HDZ-a manje su od ostalih skloni mišljenju da su poljoprivrednici i seljaci gubitnici, a više od ostalih da su to stručnjaci, znanstveni i kulturni radnici, dok su članovi “oporbene šestorke” skloniji, od ostalih, kao gubitnike percipirati radnike privatiziranih poduzeća i obrtnike i sitne poduzetnike; nevlasnici i mali dioničari skloniji su od ostalih kategorija prema tipu vlasništva percipirati članove vladajuće stranke, menadžere privatiziranih i javnih poduzeća i djelatnike državne uprave kao dobitnike u procesu privatizacije, a većinski i potpuni vlasnici su kao dobitnike skloniji od ostalih percipirati nove hrvatske poduzetnike.

Odnos između obaviještenosti ispitanika i mišljenja i stavova o socijalnoj pravednosti privatizacije

U tablicama 15 i 16 prikazani su koeficijenti kontingencije između obaviještenosti i mišljenja i stavova o socijalnoj pravednosti privatizacije. Uočava se trend srednje jake povezanosti obaviještenosti s općim zadovoljstvom, mišljenjem o pravednim vlasnicima, mišljenjem o pravednom modelu, mišljenjem o primijenjenom modelu i mišljenjem o dobitnicima, odnosno gubitnicima u procesu privatizacije.

Varijable		Obaviještenost o privatizaciji
Opće zadovoljstvo privatizacijom	d.f.	12
	C	0.50
	P	0.00
Mišljenje o pravednim vlasnicima	d.f.	15
	C	0.35
	P	0.00
Mišljenje o stvarnim vlasnicima	d.f.	21
	C	0.17
	P	n.s.
Mišljenje o pravednom modelu privatizacije	d.f.	12
	C	0.37
	P	0.00
Mišljenje o primijenjenom modelu privatizacije	d.f.	18
	C	0.42
	P	0.00

Tablica 15.
Odnos između obaviještenosti i mišljenja i stavova o pravednosti privatizacije

Tablica 16.
Obaviještenost o privatizaciji i
percepcija privatizacijskih
gubitnika i dobitnika

Varijabla		Obaviještenost o privatizaciji
Gubitnici i dobitnici u privatizaciji	d.f.	6
	C	0.08
	P	n.s.
Poljoprivrednici / seljaci	d.f.	6
	C	0.14
	P	0.01
Članovi vladajuće stranke	d.f.	6
	C	0.14
	P	0.00
Radnici privatiziranih poduzeća	d.f.	6
	C	0.24
	P	0.00
Radnici zaposleni u državnim / javnim poduzećima	d.f.	6
	C	0.14
	P	0.00
Političari, bez obzira na stranačku pripadnost	d.f.	6
	C	0.17
	P	0.02
Menadžeri privatiziranih poduzeća	d.f.	6
	C	0.24
	P	0.00
Službenici i funkcionari u državnoj upravi	d.f.	6
	C	0.11
	P	0.08
Menadžeri javnih / državnih poduzeća	d.f.	6
	C	0.17
	P	0.00
Obrtnici i sitni poduzetnici	d.f.	6
	C	0.08
	P	n.s.
Znanstvenici, kulturni radnici i stručnjaci	d.f.	6
	C	0.18
	P	0.00
Hrvati povratnici	d.f.	6
	C	0.09
	P	n.s.
Novi hrvatski poduzetnici	d.f.	6
	C	0.17
	P	0.00

Uvidom u smjerove povezanosti ustanovljeno je: s većim stupnjem obaviještenosti naglašeno raste opće nezadovoljstvo privatizacijom; obavješteniji kao pravedne vlasnike više od neobavještenijih percipiraju radnike privatiziranih poduzeća i sve građane Hrvatske, a najneobavješteniji su najneskloniji izražavanju mišljenja; obavješteniji preferiraju kao pravedno načelo besplatnu podjelu i kombinaciju podjele i prodaje, a najmanje obaviješteni ističu se u izbjegavanju izražavanja mišljenja; obavješteniji kao primijenje-

ni model više od neobavještenijih percipiraju prodaju zaposlenicima uz značajne popuste i prodaju dionica direktorima uz značajne popuste, a najmanje obaviješteni su najneskloniji izraziti mišljenje; obaviješteniji su skloniji od neobavještenijih percipirati članove vladajuće stranke, političare bez obzira na stranačku pripadnost, menadžere privatiziranih i javnih poduzeća i nove hrvatske poduzetnike kao dobitnike, a radnike privatiziranih i javnih poduzeća, stručnjake, znanstvene i kulturne djelatnike kao gubitnike u procesu privatizacije, dok su najneobavješteniji i ovdje najmanje skloni izražavati mišljenje.

Radi preciznije ukupne analize rezultata u tablici 17 prikazana je povezanost obaviještenosti sa socioekonomskim statusom ispitanika u širem smislu.

Varijabla		Obaviještenost o privatizaciji
Spol	d.f.	3
	C	0.17
	P	0.00
Dob	d.f.	12
	C	0.33
	P	0.00
Naobrazba	d.f.	12
	C	0.36
	P	0.00
Bračni status	d.f.	9
	C	0.27
	P	0.00
Zanimanje	d.f.	21
	C	0.34
	P	0.00
Mjesto življenja	d.f.	9
	C	0.16
	P	0.00
Obiteljski prihod	d.f.	12
	C	0.27
	P	0.00
Procjena obiteljskog prihoda	d.f.	12
	C	0.22
	P	0.00
Tip kontrole	d.f.	12
	C	0.25
	P	0.00
Stranka	d.f.	9
	C	0.25
	P	0.00

Tablica 17.

Odnos između obaviještenosti o privatizaciji i odabranih socioekonomskih varijabli

Smjerovi povezanosti su: muškarci; građani u dobi od 30–59 godina; naobraženiji; neoženjeni, oženjeni i rastavljeni; nezaposleni, poljoprivrednici, radnici, službenici, stručnjaci, poslodavci; urbaniji; građani s većim prihodima; članovi “oporbene šestorke” i HDZ-a te manji dioničari i većinski vlasnici obavješteniji su o procesu privatizacije od žena; najmlađe (18–29) i najstarije (60 i više godina) populacije; manje naobraženih; udovaca/ica, umirovljenika i kućanica; stanovnika ruralnijih sredina; građana s nižim primanjima; članova neke stranke izvan kruga HDZ-a i “oporbene šestorke”, nečlanova stranaka te nevlasnika i vlasnika s manjinskom kontrolom preko udruga malih dioničara.

Zaključna rasprava

Na temelju predloženih prikaza i interpretacije rezultata moguće su sljedeće generalizacije.

1. Hrvatski građani u kontekstu općeg mišljenja i socijalnih stavova o socijalnoj pravednosti usmjereni su prema vrednotama koje se odnose na međuljudsku solidarnost, stjecanje imovine na temelju osobnog rada te brigu za ugrožene skupine, a nisu skloni nelegalnom bogaćenju, zavisti zbog tuđeg bogatstva stečenog radom i varanju države neplaćanjem poreza (tablica 1). Drugim riječima, analiza pokazuje da hrvatski građani jasno razdvajaju kategorije pravedno i nepravedno i legalno – nelegalno te imaju jasno izražena mišljenja i stavove prema njima.

2. Iz analize relativnih frekvencija rezultata razvidno je većinsko nezadovoljstvo hrvatskih građana načelima raspodjele dobara i resursa u dosadašnjem tijeku privatizacije. Njihovo mišljenje o pravednim vlasnicima i pravednom načelu raspodjele sukladno je njihovim općim mišljenjima i stavovima o socijalnoj pravednosti, jer kao pravedne vlasnike percipiraju radnike privatiziranih poduzeća i sve građane Hrvatske, a kao pravedno načelo percipiraju podjelu i/ili prodaju dionica radnicima i svim građanima prema načelu jednakosti. S druge strane, kao stvarne vlasnike i primijenjeno načelo percipiraju političku i upravljačku elitu u državi koja je do vlasništva došla po načelu pripisivanja najvećeg udjela i zasluga sebi u odnosu na privatizirane resurse i dobra. U takvom kontekstu, kao najveći gubitnici u procesu privatizacije percipirani su poljoprivrednici, seljaci, radnici, stručnjaci te znanstveni i kulturni djelatnici (tablice 1, 2 i 3).

3. Većinsko nezadovoljstvo građana izraženo je i u kontekstu percepcije poželjnih i ostvarenih ciljeva. Naime, analiza relativnih frekvencija u tablicama 4, 5, i 6 jasno

upućuje na zaključak ne samo da očekivani i poželjni učinci privatizacije prema percepciji hrvatskih građana nisu ostvareni (očuvanje radnih mjesta, blagostanje zaposlenih, pravedna raspodjela bogatstva na one koji su ga stvarali, dobivanje sredstava za zapošljavanje, dolazak sposobnih ljudi na ključna mjesta u poduzećima i povećanje poslovne učinkovitosti poduzeća) već da su privatizacijom ostvareni, po njihovu mišljenju, najmanje poželjni učinci (popuna državnog proračuna, ulaganje stranog kapitala u naša poduzeća, postizanje što boljeg vlasničkog položaja u društvu, bogaćenje malog broja ljudi bez suvišnog rada).

4. Hrvatski građani o privatizaciji znaju uglavnom osnovne informacije ili ne znaju ništa, a tek je svaki peti dobro obaviješten.

5. Mišljenja i stavovi o socijalnoj pravednosti privatizacije pokazuju jasne trendove slabe ili srednje jake, statistički značajne povezanosti s nekim obilježjima socioekonomskog statusa hrvatskih građana u širem smislu. Analiza trendova i smjerova povezanosti omogućuje sljedeća uopćavanja:

a) Opće nezadovoljstvo privatizacijom najviše od svih kategorija navedenih u tablicama 10 do 14, izražavaju muškarci, građani srednje životne dobi, naobraženiji dio populacije, radnici, poslodavci, stručnjaci i nezaposleni, rastavljeni i udovci, stanovnici urbanijih sredina, građani s nižim mjesečnim prihodima, građani koji su prije rata imali znatno niže ili znatno više prihode od sadašnjih, članovi stranaka iz “oporbene šestorke”, mali dioničari i većinski vlasnici.

b) Radnicima privatiziranih poduzeća kao najpravednijim vlasnicima najskloniji su muškarci, građani srednje dobi, naobraženiji, radnici i poslodavci, oženjeni i rastavljeni, stanovnici manje urbanih sredina, članovi HDZ-a i “oporbene šestorke” te nevlasnici i većinski vlasnici. Uz radnike privatiziranih poduzeća i sve građane Hrvatske kao najpravednije vlasnike percipiraju više od drugih muškarci i naobraženiji, a samo sve građane Hrvatske kao najpravednije vlasnike više od drugih percipiraju najmlađi (18–29 godina), najnaobraženiji, stručnjaci, službenici, nezaposleni i umirovljenici, stanovnici najvećih gradova i građani s najvećim prihodima. Najmanje skloni ocjenjivanju pravednih vlasnika su kućanice, umirovljenici i poljoprivrednici.

c) Načelu besplatne podjele dionica kao najpravednijem najskloniji su muškarci, građani srednje dobi i najstarija populacija, poljoprivrednici, stručnjaci, oženjeni i rastavljeni, građani urbanijih sredina, građani s manjim prihodima, nestranački orijentirani i članovi malih stranaka

(osim HDZ-a i “oporbene šestorke”) i mali dioničari iz udruga. Načelu prodaje domaćim ulagačima skloniji su od ostalih žene, najmlađa populacija, radnici, građani s višim prihodima i većinski vlasnici privatizirane imovine. Kombinaciji prodaje i podjele kao najpravednijem načelu najskloniji su naobraženiji, poslodavci, stručnjaci, službenici, nezaposleni, neoženjeni, oženjeni, članovi HDZ-a i “oporbene šestorke” te mali dioničari. U odnosu na ostala načela nisu uočene razlike s obzirom na socioekonomski status ispitanika.

d) Percepciji primjene načela besplatne podjele skloniji su od ostalih samo muškarci, rastavljeni i mali dioničari u udrugama. Percepciji da su primijenjena načela prodaje zaposlenicima i direktorima bez popusta ili uz značajne popuste te pretvaranje dionica u državno vlasništvo radi kasnije privatizacije najskloniji su naobraženiji, rastavljeni, građani urbanijih sredina te građani s većim prihodima. Kao primijenjeno načelo prodaje zaposlenicima uz ili bez popusta najskloniji su percipirati žene, radnici, poslodavci, službenici, neoženjeni, oženjeni, stranački neopredijeljeni i članovi HDZ-a te mali dioničari i većinski vlasnici. Načelo prodaje dionica direktorima uz značajne popuste kao najprimjenjivnije najskloniji su percipirati najnaobraženiji građani i članovi “oporbene šestorke”.

e) Percepciji članova vladajuće stranke, političara bez obzira na stranačku pripadnost, menadžera javnih i privatiziranih poduzeća te novih hrvatskih poduzetnika kao najvećih dobitnika u procesu privatizacije, a radnika privatiziranih poduzeća, stručnjaka, znanstvenih i kulturnih djelatnika kao najvećih gubitnika skloniji su od ostalih naobraženiji, udovci, nezaposleni, radnici, službenici, stručnjaci, poslodavci, članovi urbanijih sredina, građani s većim prihodima (naročito kategorija 2-4 tisuće kuna). Uz te kategorije kao najveće gubitnike skloniji su od ostalih percipirati radnike privatiziranih poduzeća, stručnjake, znanstvene i kulturne radnike i građani kojima je prihod niži ili značajno viši od prijeratnog te članovi HDZ-a. Ostale povezanosti ne upućuju na sustavnije trendove.

6. Obavješteniji građani su značajno skloniji od neobavještenih mišljenju o radnicima privatiziranih poduzeća i svih građana Hrvatske kao pravednih vlasnika, o besplatnoj podjeli i kombinaciji prodaje i podjele kao pravednom načelu raspodjele, o prodaji zaposlenicima i direktorima kao najprimjenjivnijem načelu te o članovima vladajuće stranke, političarima bez obzira na stranačku pripadnost, menadžerima privatiziranih i javnih poduzeća i novim hrvatskim poduzetnicima kao najvećim dobitnicima, a radnicima privatiziranih poduzeća, stručnjacima, znanstve-

nim i kulturnim djelatnicima kao najvećim gubitnicima u procesu privatizacije. Neobavješteniji se u odnosu na obavještenije, u pravilu, ističu u izbjegavanju davanja mišljenja. Valja pri tome napomenuti da se među obavještenije građane s obzirom na socioekonomski status ubrajaju muškarci, građani u srednjoj dobi, naobraženiji, nezaposleni, poljoprivrednici, radnici, službenici, stručnjaci poslodavci, građani urbanijih sredina i s većim prihodima, članovi “oporbene šestorke” i HDZ-a, mali dioničari i većinski vlasnici.

Na temelju tih generalizacija rezultata i njihove interpretacije moguće je s dosta uvjerljivosti odgovoriti na postavljene ciljeve analize, u kontekstu predočenog teorijskog okvira:

1. Proces privatizacije u Hrvatskoj, u kontekstu općeg poimanja pravednosti od većine hrvatskih građana, njihovih očekivanja u pogledu primjene pravednog načela raspodjele, radi dobivanja pravednih vlasnika i ostvarivanja poželjnih učinaka izazvao je, s obzirom na primijenjena načela raspodjele, stvarne vlasnike i postignute učinke njihovo opće nezadovoljstvo privatizacijom i mišljenje da je privatizacija tekla po nepravednim načelima i polučila nepoželjne i nepravedne učinke. S obzirom na socioekonomski status u širem smislu, takvom mišljenju i stavovima najsklonija je populacija građana koju bismo, prema kriterijima zapadnih demokracija, mogli tretirati kao srednji stalež (naobraženiji, radno sposobniji, urbaniji, imućniji i obavješteniji dio populacije, bez obzira na stranačka ili druga obilježja).

2. Iz analize mišljenja i stavova hrvatskih građana o privatizaciji, u kontekstu navedenih načela raspodjele, jasno proizlazi da su građani očekivali raspodjelu ponajprije i najbliže “načelu koje se temelji na jednakosti”, a da je raspodjela najviše provođena prema “načelu koje se temelji na sudjelovanju i prinosu”, uz napomenu da rezultati upućuju na zaključak da su ocjenu o intenzitetu sudjelovanja i prinosa, to jest zasluga donosili oni koji su percipirani kao najveći dobitnici u procesu privatizacije. Većina hrvatskih građana, a naročito populacija koja se može tretirati srednjim staležom, pri tome, izražava mišljenje i stavove da su najveći dobitnici u procesu privatizacije političko upravljačke strukture, bez obzira na stranačku opredijeljenost, formirane od naslijeđenih i novoformiranih struktura u tranzicijskom razdoblju od socijalizma ka kapitalizmu. Kao najveće gubitnike većina građana, sukladno svojem opredjeljenju ka načelu jednakosti i solidarnosti, smatra poljoprivrednike, seljake, radnike, stručnjake, znanstvene i kulturne djelatnike. Socijalne posljedice primjene spome-

nutog načela kao prevladavajućeg, prema teorijama socijalne pravednosti (vidi Tyler and Smith, 1998), mogu se očekivati na individualno psihološkom planu (bijes, depresija, suicidalne tendencije, alkoholizam itd.) i na socijalnom planu (različiti oblici socijalnih pobuna i štrajkovi zaposlenih radnika privatiziranih i javnih poduzeća).

Agencija za restrukturiranje i razvoj podnijela je Hrvatskom državnom saboru, u studenom 1992. godine izvješće o tijeku pretvorbe i privatizacije u kojem su prvi put nakon donošenja Zakona o privatizaciji (travanj 1991) jašnije određeni dugoročni ciljevi privatizacije. To su: podizanje ukupne efikasnosti poslovanja hrvatskih poduzeća; postizanje socijalne pravednosti za hrvatske državljane kupnjom dionica (udjela) u poduzećima, uz značajne popuste i uz obročno plaćanje; uporaba prihoda od privatizacije za obnovu ratom opustošenih područja; prepuštanje restrukturiranja poduzeća budućim vlasnicima; omogućavanje uvođenja internacionalnih standarda poslovanja; (prema Čučković, 1998).

Četiri godine kasnije, to jest 1996. godine, u Zakonu o privatizaciji navedeni su još ciljevi: postizanje bržeg gospodarskog rasta, stvaranje novih radnih mjesta, integriranje hrvatskog gospodarstva u europske i svjetske gospodarske tijekove, daljnje poticanje rasta poduzetništva te smanjivanje obveza RH prema poduzećima i smanjivanje javnog duga (prema Čučković 1998).

Nije teško zaključiti da su među "službenim" ciljevima privatizacije navedeni neki ekonomski, neki politički i neki socijalni ciljevi. Oni koji imaju najaglašeniju socijalnu dimenziju su postizanje socijalne pravednosti za hrvatske građane i stvaranje novih radnih mjesta, a uporaba prihoda od privatizacije za obnovu ratom opustošenih područja, uz naglašenu političku, ima i socijalnu dimenziju u smislu solidarnosti.

U tom kontekstu, većina hrvatskih građana misli da su navedeni ciljevi socijalne naravi koji bi u slučaju ostvarenja bili kompatibilni s učincima koje su oni očekivali od privatizacije tek dio očekivanih učinaka, ali ne samo da nisu ostvareni već se nalaze u krugu najmanje ostvarenih. Tek treći cilj koji ima socijalnu dimenziju percipiran je kao ostvaren, ali on se ne nalazi u krugu najpoželjnijih ciljeva po mišljenju hrvatskih građana. To je dodatna važna potkrepa tvrdnji da se privatizacija, prema mišljenju hrvatskih građana, primarno temeljila na načelu koje je prema mišljenju Deutscha and Shichmana (1986) branjeno od meritokratskih i marksističkih teoretičara, a primjenjivano najčešće u ekonomskom području kod dodjeljivanja časti, resursa i konzumentskih dobara, najviše prije aktualne

postsocijalističke tranzicije, tijekom razdoblja socijalističke tranzicije od kapitalizma ka komunizmu. Sukladno Deutsch-ovoj (1985) "crude" hipotezi tipične posljedice primjene tog načela raspodjele su: razvoj sustava vrednota koji uključuje neumjerenost, potrošački mentalitet, političku neutralnost s težnjom prema bogaćenju i kompeticiji, odnos prema čovjeku i svemu što je povezano s njim kao prema potrošnoj robi (uključujući rad, vrijeme, zemlju, kapital, osobe, socijalne odnose, ideje, umjetnost, razonodu itd.), razvoj postupaka usporedbe koji se odnose na vrijednosti različitih količina i tipova potrošnih dobara, jer se na količini i tipovima posjedovanja provodi opće vrednovanje ljudi, težnja prema stalnoj ekonomskoj ekspanziji u prostoru, veličini i važnosti. Prema rezultatima naše analize to su vrednote koje su u potpunoj suprotnosti s vrednotama kojima u istom kontekstu većina hrvatskih građana pridaje najveću važnost (međuljudsku solidarnost, stjecanje bogatstva na temelju osobnog rada, briga za ugrožene skupine) i na koje se, prema mišljenju Deutscha and Shichmana (1986) pozivaju oni koji u prvi plan stavljaju slobode i prava u političkim i društvenim okružjima (posebno socijalizacijsko-odgojnim), a očekuju se u zajednicama u kojima se odnosi temelje na solidarnosti članova. Usput rečeno, to načelo, prema mišljenjima spomenutih autora, postignuće je građanske demokracije i branjeno je od teoretičara demokracije.

Na temelju naših rezultata i navedenih teorija pravednosti, čini se, moguće je zaključivati i o širem društvenom kontekstu u kojemu se privatizacija u Hrvatskoj dogodila. Naime, sustav vrednota koji nude glavni akteri privatizacije hrvatskom građanstvu mješavina je sustava razvijenog u samoupravno-socijalističkom okružju i uvezenom liberalističkom sustavu vrednota u tranzicijskom razdoblju od komunizma prema kapitalizmu. Iz samoupravno-socijalističkog okružja naslijedeno je vrijednosno načelo sadržano u frazi "snađi se, družo", pri čemu su se najbolje snalazili oni u funkciji političke i društvene moći (meritokrati ili "zaslužni drugovi" ili tzv. "tehnomenadžeri"), a iz liberalističkog sustava vrednota prihvaćene su one koje su, paradoksalno, najsukladnije materijalističkom svjetonazoru proizašlom iz marksističkog pogleda na svijet. Naši rezultati pokazuju da "stranačka logika" nije bila odlučujuća u privatizaciji, već logika strukture koja ima navedeni sustav vrednota. A to je, prema našim rezultatima i teorijama socijalne pravednosti, struktura formirana u realsocijalističkom okružju koja se u vrijeme tranzicije ponašala slično strukturama iz razdoblja socijalističke tranzicije od kapitalizma prema socijalizmu i nova političko - gospodarstvena

“elita” koja je prihvatila takav sustav vrednota. Stoga se ne može očekivati da će posljedice nepravedne raspodjele resursa i dobara u budućnosti biti rješive na političkom, odnosno “stranačkom načelu”. Moguće ih je riješiti promjenom načela raspodjele i njihovim stvarnim, a ne samo deklarativnim primjenjivanjem u praksi te oduzimanjem javnih ovlasti dosadašnjim akterima i strukturama koji su sadašnja načela kreirali i primjenjivali, a koji prema mišljenjima većine hrvatskih građana nemaju stranački predznak. Usput rečeno, znači da ih se ne može stranački promidžbeno ni upotrebljavati niti bi promjena stranačke vlasti riješila nepravde. To znači da se socijalne posljedice mogu riješiti tek u procesu usklađivanja socijalnog i etičkog sustava vrednota s ekonomskim i političkim. A to je proces. Kriminalizacija pojedinih aktera, naime, u tom kontekstu, izaziva samo dodatnu zbunjenost javnosti, a nikako rješenje problema. Na isti zaključak upućuju i osnovni nalazi autora izneseni u posebnoj raspravi (Šakić, 1997).

Drugim riječima, za nepravednu privatizaciju u Hrvatskoj temeljni krivac je, uvjetno rečeno, “stanje duha” struktura koje su, zbog hrvatskog političkog imperativa “nacionalne pomirbe”, ostale netaknute, a koje su pokazale potpunu bešćutnost za goleme ratne, humanitarne i socijalne probleme pred kojima se Hrvatska našla tijekom Domovinskog rata i uspostave samostalne i nezavisne države. Ovakav zaključak, uz naše rezultate i teorije socijalne pravednosti, potvrđuju i stajališta proizašla iz “socijalnog nauka crkve”. Primjerice, u jednoj analizi autor tvrdi: “...Posljedice višedesetljetnog života u komunističkom ozračju dolaze u novim društveno-političkim okolnostima sve više do izražaja. Za većinu tih zemalja karakteristično je da su bivši komunisti ostali i dalje aktivni u javnom životu, da se stvaraju nove klase u društvu, da su kršćani velikim dijelom odsutni iz javnog života i da je pučanstvo nakon početnog oduševljenja i uvjerenja u brze promjene nabolje sve više dezorijentirano. Uz spomenute posljedice bivšeg mentaliteta, u Hrvatskoj je situacija otežana posljedicama nametnutog nam rata koji na svim područjima dodatno destabilizira put prema istinskoj demokraciji i slobodi. Sve je pogodno tlo za neetičko ponašanje pretvorbe i privatizacije vlasništva ...” (Baloban, 1997).

BILJEŠKA

* U tablicama su navedeni samo parametri povezanosti, a zbog ekonomičnosti i lakše čitljivosti rada smjerovi povezanosti objašnjeni su tekstualno. Svi rezultati su pohranjeni u arhivu Instituta Pilar i podložni provjeri.

- Baloban, S. (1997), *Etičnost i socijalnost na kušnji*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.
- Deutsch, M., Shichman, G. (1986), Conflict: A Social Psychological Perspective, in: Herman, M. G. (ed.), *Political Psychology. Contemporary Problems and Issues*, San Francisko - London: Josey - Bass.
- Čučković, N. (1998), Temeljna ekonomska obilježja hrvatskog koncepta privatizacije, u: Rogić, I., Zeman, Z. (ur.), *Privatizacija i modernizacija*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, str. 75-97.
- Fulgosi, A. (1981), *Psihologija ličnosti*, Školska knjiga, Zagreb.
- Sekulić, D. (1991), *Strukture na izmaku*, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb.
- Skupina autora (1998), *Privatizacija u očima hrvatske javnosti*, Hrvatski centar stratejskih istraživanja, Zagreb.
- Šakić, V. (1997), *Načelo Vukovar*, Otvoreno sveučilište, Zagreb.
- Tyler, T. R., Smith, H. J. (1998), Social Justice and Social Movements, in: Gilbert, D. T., Fiske, S. T., Lindzey, G. (eds.), *The Handbook of Social Psychology*, Vol. 2, McGraw Hill, New York, pp. 595-629.